

УДК 371.134

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПОЗИЦІЇ МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ ЧЕРЕЗ КАТЕГОРІЮ ОСОБИСТОСТІ

Літовка Олена Петрівна

м.Лисичанськ

У статті виділено актуальні положення якісної фахової підготовки педагогічних працівників; обґрунтовано необхідність конкретизації дефініції „професійна позиція майбутнього вчителя” і розгляду цього феномену через призму особистісного підходу; охарактеризовано сучасний стан наукового обґрунтування поняття „професійна позиція майбутнього вчителя”; виокремлені аспекти подальших досліджень у напрямі вивчення і узагальнення змісту та структури професійної позиції майбутнього вчителя, а також – розробки педагогічних умов її формування.

Ключові слова: позиція, професійна позиція, особистість, особистісний підхід.

Постановка проблеми. Ґрунтовний аналіз теорії і практики вітчизняної системи педагогічної освіти, ціннісні пріоритети сучасного суспільства, динамічні зміни в економічній ситуації та на ринку праці свідчать про зростаючі вимоги до майбутніх учителів, здатних до безперервного розвитку і особистісного зростання. При цьому **актуальним** лишається питання якісної фахової підготовки педагогічних працівників. Так, у нормативних документах, зокрема, в Державній національній програмі „Освіта” („Україна XXI століття”) серед основних шляхів реформування освіти позначена необхідність підготовки нової генерації педагогічних кадрів, підвищення їх професійного та загальнокультурного рівня. У Національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті підкреслюється необхідність забезпечення високої якості професійної підготовки майбутніх педагогів, оскільки саме на вчителя покладена відповідальність за формування особистості нової генерації, здатної результативно працювати й навчатися протягом життя. Ці тенденції зумовлюють необхідність вивчення особистісного аспекту досліджуваної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У працях зарубіжних і вітчизняних науковців професійна позиція розглядається як інтегративний феномен, що є характеристикою особистості в цілому (К.Альбуханова-Славська, Л.Анциферова, О.Асмолов, Б.Братусь і ін.); як спосіб реалізації базових цінностей особистості у її взаємостосунках із іншими людьми (В.Слободчиков, А.Григор'єва і ін.); як центральний компонент освіченості особистості (О.Коршунов, О.Лебедев, В.Монтатов і ін.); як джерело активності особистості вчителя (І.Саєв, О.Мищенко, В.Сластьонін, Є.Шиянов і ін.); як результат взаємопроникнень соціальних, професійних та індивідуальних типових рис особистості (Д.Майерс, І.Кон, О.Газман, А.Петровський та інші), як система ставлень особистості до професії (М.Боритко, С.Вершловський, О.Руденко, М.Сергєєв і ін.). Але при цьому в науковій літературі недостатня увага приділяється дослідженню професійної позиції в якості особистісного утворення майбутніх учителів як особливої суспільної категорії. Звідси виокремлюється **мета статті** – конкретизація дефініції „професійна позиція майбутнього вчителя” і розгляд цього феномену через призму особистісного підходу.

Виклад основного матеріалу. У сучасній науковій літературі термін „позиція” трактується, з одного боку, як складна, відносно усталена система ставлень, установок, мотивів, цінностей людини, якими вона керується в процесі своєї життєдіяльності, а з іншого – як положення індивідуума в статусно-рольовій внутрішньо-груповій структурі.

Дефініція „професійна позиція особистості” розуміється як стійка система ставлень людини до праці, суспільства, до себе і до іншої людини. Професійна позиція виражає також професійну самооцінку, рівень домагань, ставлення

до свого положення в системі соціальних відносин у трудовому процесі. Професійна позиція визначається як узагальнена і часткова. Перша розглядається як відношення працівником себе до великого професійного співтовариства, до професії, прагнення підвищити її престиж у суспільстві. Друга пов'язана з розвитком у працівника окремих професійних здібностей (наприклад, позиція управлінця – аналітика, педагога – методиста і ін.).

Так, педагогічна позиція, як часткова професійна позиція, – це досягнення особистістю педагога певної гармонії, що дає йому соціальну стійкість і продуктивну включеність у суспільне життя і педагогічний труд, а також – особистісний психологічний комфорт. Педагогічна позиція знаходить певне вираження в особистісно – професійних якостях педагога [1, с.612].

Досліджуючи проблему професійної позиції майбутніх учителів, варто зазначити, що дефініція „професійна позиція педагога” або „професійно – педагогічна позиція” в активний науковий обіг увійшла у 90 – ті рр. XX століття завдяки роботам Б.Ананьєва, Л.Божович, В.Мясищева, С.Рубінштейна і ін. Досліджуваної проблеми торкались у своїх роботах О.Асмолов, Н.Анікєєва, І.Колеснікова, І.Бех, Л.Кондрашова, А.Маркова, Л.Мітіна, В.Сластьонін, В.Слободчиков, І.Якиманська і ін.

Теорія формування особистісної і професійної позиції педагога активно розробляється в дослідженнях з педагогіки вищої школи С.Архангельського, Є.Білозерцева, В.Загвязинського, С.Єлканова, В.Кан-Калика, Н.Кузьміної, В.Сластьоніна та ін. Дослідники цього напрямку вивчають сутнісні характеристики та засоби формування професіоналізму у педагогічній діяльності, акцентуючи на значенні професійної позиції педагога. Так, у дослідженнях Є.Білозерцева, Л.Греб'юнкін, А.Маркової підкреслюється, що професійна позиція кожного конкретного педагога виявляється у його педагогічній діяльності як специфічній особистісній освіті [8, с.77].

Професійну позицію учителя ґрунтовно розглядають і через парадигму теорії виховання, зокрема такі педагоги, як М.Боритко, Е.Бондарєвська, В.Ільїн, І.Колеснікова, В.Краєвський, А.Мудрик, Л.Новікова, Н.Радіонова і ін. Зокрема, М.Боритко визначає позицію педагога як вихователя, підкреслює її діяльну і суб'єктну природу, наголошуючи на тому, що за кожною особистістю повинно бути закріплене право на самоствердження [2, с.186].

Аналізуючи дефініцію „педагогічна позиція” в різних аспектах, ми з'ясували, що її робоче визначення розглядається у працях небагатьох вчених (Є.Катрич, О.Томашевська, А.Маркова і ін.). Так, А. Маркова під професійними позиціями педагога розуміє стійкі системи ставлень вчителя (до учня, до себе, до колег), що визначають його поведінку [8, с. 72]. У свою чергу, ряд науковців (Г.Коджаспірова, О.Коджаспіров, М.Прохорова, О.Томашевська і ін.), визначають педагогічну позицію як систему інтелектуальних і емоційно – оцінних ставлень до дитини, педагогічної діяльності й педагогічної реальності в цілому, що знаходить відбиття в наявності в учителя відповідних педагогічних установок, мотивів та прагнень до інновацій [6, с.253; 13, с.13-16].

Цікавим є той факт, що змістовно – компонентна характеристика професійної позиції педагога ґрунтується на теорії структури особистості. Розглянемо цей аспект детальніше. У теорії особистості концептуальними вважаються погляди Л.Виготського, О.Леонтьєва, С.Рубінштейна на поняття особистості. Зокрема, Л.Виготський підкреслював соціальну природу особистості, інтегруючи все, що є у люди-

ни надприродне, історичне. Особистість, за Л.Виготським, виникає в результаті культурного та соціального розвитку” [4, с.328]. С.Рубінштейн наголошував, що „особистістю є людина зі своєю позицією в житті, до якої вона дійшла в результаті великої свідомої роботи... Особистістю є лише та людина, яка ставиться певним чином до навколишнього світу, свідомо виражає це своє ставлення так, що воно проявляється в усій її сутності“ [14, с.92]. Науковець акцентує увагу на тому, що особистість не є просто соціальна істота, вона – творець свого життя з активною життєвою позицією. На думку О.Леонтєва, основою особистості людини є сукупність її ставлень до світу, що відповідає змістовому наповненню життєвої позиції людини. Особистість характеризує ті психічні явища людини, які визначають її діяльність. Ієрархії діяльності, підкреслює дослідник, утворюють ядро особистості [7, с.119]. Тобто, перш за все, О.Леонтєв пропонує розглядати особистість через категорію діяльності. Це має сенс, оскільки діяльність характеризує рівень свідомості людини в системі соціокультурних відносин, а її результати – рівень творчості і схильність до саморозвитку. В свою чергу, ряд сучасних дослідників, зокрема, В.Бочелюк, В.Зарицька, І.Харламов, і ін., визначають особистість як синтез соціального і психологічного начал. [17, с.234; 3, с.127].

Усі автори наголошують на тому, що особистістю не народжуються, а становляться під соціально – культурним і історичним впливом, тобто процес становлення особистості є соціальним, а особистість є носієм свідомості та діяльності.

Особливий інтерес для нашої роботи становлять наукові положення В.М'ясищева, О.Моткова, К.Платонова та М.Кагана щодо структури особистості. В.М'ясищев наголошує на таких складових, як спрямованість (домінуючі відношення: до людей, до себе, до предметів зовнішнього світу), загальний рівень розвитку (у процесі онтогенезу в нормі підвищується загальний рівень розвитку особистості), динаміка нервово – психічної реактивності (як динаміка вищої нервової діяльності, так і об'єктивна динаміка життєвих умов). Виходячи з цього, особистість є цілісним утворенням і їй притаманні мотивація, відношення і тенденції до розвитку [10, с.376]. О.Мотков розглядає особистість як інтегральну модель, структуровану в два блоки – суб'єктивну та мотиваційно – емоційну [9, с.295]. В свою чергу, К.Платонов виокремив чотири компоненти особистості: спрямованість (переконання, світогляд, ідеали, прагнення, інтереси, бажання). Ця складова, за А.Платоновим, соціально зумовлена і формується в процесі виховання; досвід особистості (знання, уміння, навички, звички). Досвід особистості має психолого – педагогічний контекст і підпорядковується впливу навчальної діяльності, який показує її підготовленість і формується в різних видах діяльності; стійкі особливості окремих психічних процесів (воля, емоції, почуття, сприйняття, мислення, відчуття, пам'ять). Сукупність цих індивідуально – психологічних процесів розвивається завдяки вправам; біологічно зумовлені особливості (темперамент, статеві відмінності, вікові властивості). Перераховані підструктури аналізуються на нейропсихологічному рівні і формуються комплексом правильно підібраних тренувань [12, с.87]. Доцільними для нашого дослідження є висновки М.Кагана, який підкреслює в структурі особистості окрім гносеологічного і аксіологічного, ще й творчий, комунікативний та культурологічний потенціали [5, с.152]. Саме ці потенціали, на нашу думку, реалізують особистість в соціокультурному просторі і впливають на її

соціально – професійний статус.

Відтак, узагальнюючи різні підходи до структури особистості, ми можемо констатувати, що дослідники цього напрямку мають, у більшості, спільні погляди і розглядають особистість через поєднання когнітивної, емоційно – вольової, ціннісно-сислової, мотиваційної і діяльній сфер. Отже, розвиток професійної педагогічної позиції особистості майбутнього вчителя визначається, з одного боку, такими компонентами її структури, як спрямованість, установки, потреби, індивідуальні та професійно – педагогічні (гуманістичні) цінності і ін., а з іншого – знаннями, вміннями й навичками, необхідними для творчого рішення певних педагогічних завдань.

У ряді наукових досліджень (Б.Ананьєв, О.Конєєва і ін.) формування позиції розглядається на основі вироблення певного ставлення особистості до соціальних явищ. Особистість виступає як конкретний представник і носій суспільних відносин і процесів. Відповідно, бачення позиції через відносини особистості посилює її суб'єктивний характер, оскільки відносини передбачають не стільки суб'єктивний зв'язок особистості з її оточенням, а, перш за все, – її суб'єктивну позицію в цьому оточенні. Це дає підстави для аналізу професійної позиції майбутнього вчителя через категорію суб'єктності.

Суб'єкт у наукових джерелах визначається як носій предметно-практичної діяльності та пізнання, джерело активності, спрямованої на об'єкт. Суб'єкт – індивід виступає як суб'єкт з притаманною самосвідомістю [16].

С.Рубінштейн як фундатор цього поняття, вважає, що “суб'єкт виступає носієм свідомої, “довільної” діяльності. І особистість в якості суб'єкта організує та структурує своє життя, регулює його хід [15]. Поняття “суб'єкт” С.Рубінштейн розглядає невід'ємно від поняття “особистість” та “діяльність”, тобто розуміє особистість, перш за все, як суб'єкта діяльності. Таких же висновків дотримується й В.Петровський. Він підкреслює, що бути особистістю – означає бути суб'єктом діяльності, спілкування, самосвідомості [11].

На цій підставі ми робимо висновок про те, що професійна позиція майбутнього вчителя – це інтегративна система ціннісно-сислових ставлень особистості педагога як суб'єкта діяльності до майбутньої професії, що виражається в наявності педагогічних установок, відповідних соціальних і професійних мотивів, і прагнень до творчості та інновацій, і визначає поведінку особистості в рамках конкретної професійної ролі.

Висновки. Отже, професійна позиція майбутнього учителя в аспекті особистісного підходу це – інтегративна характеристика педагога, від якої залежить цілісний процес професійного зростання його особистості і особистісного розвитку його вихованців. У цій характеристиці концентруються головні показники професійної культури педагога, основні спонукальні сили його праці. Низький рівень її сформованості – джерело слабких результатів у діяльності педагога, байдужості, формального підходу до педагогічного обов'язку. Навпаки, для педагога зі сформованою професійною позицією його праця стає особистісною потребою, задоволенням, яке приносить радість.

Перспективи подальших досліджень. Таким чином, науковий пошук навколо питань розвитку і становлення професійної позиції майбутніх учителів розкриває широкі перспективи роботи в напрямі вивчення і узагальнення її змісту та структури, а також – розробки педагогічних умов її формування в процесі фахової підготовки.

Література та джерела

1. Акмеологический словарь / Под общ. ред. А.А.Деркача / Анатолий Алексеевич Деркач. – М.: Рагс, 2004. – 448 с.
2. Борьтко Н.М. Педагог в пространствах современного воспитания : Монография / Николай Михайлович Борьтко. – Волгоград: Перемена, 2001. – 214 с.
3. Бочелюк В.І. Педагогічна психологія: навч. посіб. /В.І.Бочелюк. – К.: Центр навч. л-ри, 2006. – 248 с.
4. Выготский Л.С. История развития высших психических функций / Лев Семенович Выготский // Собрание сочинений: в 6 т.– М.,

1982. – Т.3. – 328с.
5. Каган М.С. Человеческая деятельность: (опыт системного анализа) / Моисей Самойлович Каган. – М.: Политиздат, 1974. – 328 с.
 6. Коджаспирова Г.М. Словарь по педагогике / Г.М.Коджаспирова, А.Ю.Коджаспиров. – М.: Март, 2005. – 326 с.
 7. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / Алексей Николаевич Леонтьев. – М.: Политиздат, 1975. – 304 с.
 8. Маркова А.К. Психология труда учителя: Кн. для учителя / Аэлиа Капитоновна Маркова. – М.: Просвещение, 1993. – 192 с.
 9. Мотков О.И. Интегральная модель личности: ежегодник Рос. психол. об-ва: материалы конф. 120 лет РПО / Олег Иванович Мотков. – М.: Эслан, 2005. – Т.3. – 400 с.
 10. Мясичев В.Н. Личность и неврозы / Владимир Николаевич Мясичев. – М.: ЛГУ, 1960. – 426 с.
 11. Петровский В.А. Феномен субъектности в психологии личности: дис... доктора психол. наук (в форме науч. докл.): спец. 19.00.00 «Психологические науки» / Вадим Артурович Петровский. – М.: Ин-т пед. Инноваций Рос. Академии образования, 1994. – 498 с.
 12. Платонов К.К. О системе психологии / Константин Константинович Платонов. – М.: Мысль, 1973. – 216 с.
 13. Прохорова М.В. Формирование педагогической позиции у будущих специалистов по физической культуре (на примере обучения плаванию) / М.В.Прохорова // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. – М., 2004. – № 3. – 58 с.
 14. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / Сергей Леонидович Рубинштейн. – Питер, 2005. – 713 с.
 15. Рубинштейн С.Л. Человек и мир / Сергей Леонидович Рубинштейн // Проблемы общей психологии. – М., 1973. – С.255-382
 16. Философский энциклопедический словарь / под ред. С.С.Аверинцева / Сергей Сергеевич Аверинцев. – М.: Сов. энцикл., 1989. – 815 с.
 17. Харламов И.Ф. Педагогика / Иван Фёдорович Харламов. – М.: Юрист, 1997. – 512 с.

В статье выделены актуальные положения качественной профессиональной подготовки педагогических работников; обоснована необходимость конкретизации дефиниции "профессиональная позиция будущего учителя" и рассмотрения этого феномена через призму личностного подхода; дана характеристика современного состояния научного обоснования понятия "профессиональная позиция будущего учителя"; выделены аспекты дальнейших исследований в направлении изучения и обобщения содержания и структуры профессиональной позиции будущего учителя.

Ключевые слова: позиция, профессиональная позиция, личность, личностный подход.

In the article the topicality of qualitative professional training of students of teacher training colleges – future teaching workers has been stated. The necessity to define the "professional position of a future teacher" has been stressed. This phenomenon through the prism of personal approach has been substantiated. The current state of scientific substantiation notions has been characterized as "a position", "the professional position", "the future teacher professional position". The definition of "professional position of the future teacher" has been characterized in terms of the personal approach and through the category of subjectivity as the fundamental basis through the formation and development of key personal qualities of the subject. The aspects of the future research in the direction of study and generalization of the content and structure of the future teacher professional positions have been considered as well as the need to develop pedagogical conditions of its formation process of professional training in pedagogical college.

Key words: position, professional position, personality, personal approach.

УДК 37.013-053.2(09)(477)"19"

ВТРАТА СПЕЦИФІКИ ДИТИНСТВА: СУТЬ ТА ПРИЧИНИ

Лупаренко Світлана Євгенівна
м.Харків

Стаття присвячена розкриттю суті втрати специфіки дитинства та її причин: руйнування інститутів соціалізації; лібералізація статевої моралі; суперечливе ставлення до дитинства; поширення медіа-середовища; раннє знайомство дітей з дорослою інформацією; поява речей для дітей, створених як для дорослих; демографічна криза і зниження якості життя дітей; поява суспільних рухів, що виступають проти народження дітей і за зрівняння у правах і можливостях дітей і дорослих; послаблення ігрових форм діяльності дітей; низький рівень духовного розвитку людей.

Ключові слова: дитинство, діти, втрата специфіки дитинства, розвиток, соціалізація, суспільство.

Останнім часом у суспільстві все частіше постають питання, пов'язані з різними проблемами дитинства, зокрема Ф. Ар'єс, М. Віннс, Н. Постман, Х. Хегст та інші вчені стверджують, що дитинство втрачає свою самотність, унікальність, власну специфіку, яка відрізняє світ дитинства і світ дорослих.

Серед ознак втрати специфіки дитинства можна назвати такі: зникнення певних елементів дитячої субкультури

(дитячого фольклору, традиційних дитячих ігор тощо) або заміна їх на елементи підліткової субкультури і культури дорослих; переважання в дітей дорослих видів діяльності, зникнення або недостатній вияв власне дитячих видів діяльності (катання на гоїдалках, рухливих ігор, живого спілкування з дітьми, читання дитячої літератури тощо); втрата дитячою інфраструктурою (дитячими фільмами, книгами, їжею, одягом, іграшками, сферою розваг) її суто дитячих особливостей; переорієнтація у формуванні психічної статі особистості дитини з чітко фіксованої статево-рольової моделі на інверсійну модель (маскулінну для дівчат і фемінну для хлопчиків); зниження рівня когнітивного розвитку дітей, їхньої енергійності, природної допитливості, бажання активно діяти при зростанні емоційного дискомфорту, бажання читати і пізнавати нове, що особливо властиве дітям у період дитинства; передчасне дорослішання сучасних дітей, зміна змісту й культури дитинства.

Натомість на сучасному етапі розвитку дитинство визнається найважливішим періодом життя людини, протягом якого закладають основи всього подальшого життя особистості, і нехтування ним, неврахування його специфіки може значно вплинути на розвиток дитини. З огляду